

УДК 811.111'373.612.2'25:821.111](045)
DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2024.5.21>

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ ДЛЯ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ КОНЦЕПТІВ (НА МАТЕРІАЛІ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОГО РОМАНУ ФРЕНКА ГЕРБЕРТА «DUNE» ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ)

Роман Хмельницький

аспірант кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Берестейський проспект, 37, м. Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-5248-5677
e-mail: khmelnyskyi.roman@iit.kpi.ua

Анотація. У статті окреслюється проблема недостатньо досліджених стратегій, що використовуються для вербалізації лексики, яка актуалізує емоційні концепти, у перекладі з однієї мови іншою. Грунтовнішого аналізу потребує питання, що стосується актуалізації вираження емоційних концептів в українськомовних перекладах англійської науково-фантастичної літератури. У дослідженні розглядається концептуальна метафора ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ для вираження емоційних концептів на матеріалі роману «Дюни» Френка Герберта та його перекладу українською мовою. Стаття має на меті зосередитися на методах опису емоційного концепту в тексті на основі прототипних сценаріїв А. Вежбицької, перехресного картування концептуальної метафори ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ на основі метафоричних наслідків (*metaphorical consequences*) З. Кевечеша з ілюстративними фрагментами з оригінальної та перекладеної українською науково-фантастичної книги «Дюна». Аналіз перекладу лексичних одиниць, що відтворюють емоційні концепти, визначає, чи концептуальна метафора була реконструйована, замінена чи вилучена в українському перекладі. Концептуальна метафора ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ представлена в «Дюні» Френка Герберта з метафоричними наслідками (*metaphorical consequences*) як ЕМОЦІЇ Є РІДИНАМИ В КОНТЕЙНЕРІ та її відповідники, основані на аналізі З. Кевечеша; відсутність емоцій можна описати як порожній контейнер. Також наведено приклад зміни агрегатного стану речовини для опису емоції. Крім того, метафори, які стосуються контейнерів для вербалізації емоцій, можуть мати кореляти СВІТЛО, ВОГОНЬ і РОСЛИНА. Порівняння когнітивних моделей використовується для перекладу фрагментів тексту, які складаються з лексичних одиниць, що актуалізують емоційні концепти, і показує, що відтворення, яке зберігає когнітивну модель, помічаємо майже у 80% випадків, а заміну та вилучення – приблизно у 20%. Це можна пояснити як творчим підходом, так і намаганням максимально чітко й адекватно передати зміст оригінальної метафори. Розкриваючи проблеми передачі емоційних концептів в українському перекладі, ми в статті висвітлюємо складність міжкультурної комунікації через художню літературу.

Ключові слова: емоції, емоційний концепт, когнітивна лінгвістика, концептуальна метафора, переклад, Френк Герберт, «Дюна».

CONCEPTUAL METAPHOR *EMOTION IS A SUBSTANCE IN A CONTAINER* FOR VERBALIZING EMOTION CONCEPTS (BASED ON FRANK HERBERT'S SCIENCE FICTION NOVEL "DUNE" AND ITS UKRAINIAN TRANSLATION)

Roman Khmelnytskyi

Postgraduate Student at the Department of Theory,

Practice and Translation of English

National Technical University of Ukraine

"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Beresteiskyyi ave., 37, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5248-5677

e-mail: khmelnytskyi.roman@lll.kpi.ua

Abstract. This paper addresses the issue of challenges that were conducted previously and haven't been widely explored and strategies used in how the emotion concepts are verbalized in translation from one language to another. There is still a gap in the study of this issue related to the actualization of expression of emotion concepts in Ukrainian translations of English science fiction. The study examines conceptual metaphor *EMOTION IS A SUBSTANCE IN CONTAINER* for expressing emotion concepts on the material of Frank Herbert's 'Dune' and its translation into Ukrainian. The paper aims to focus on methods to describe emotion concept in the text based on prototype scenarios by A. Wierzbicka, cross-mapping of conceptual metaphor *EMOTION IS A SUBSTANCE IN CONTAINER* based on Z. Kövecses' metaphoric consequences with the illustrative fragments from original and translated into Ukrainian science-fiction book 'Dune' and the analysis of translation of the lexical units reproducing the emotion concepts to determine if the conceptual metaphor was reconstructed, substituted or eliminated in Ukrainian translation. Conceptual metaphor *EMOTION IS A SUBSTANCE IN CONTAINER* is represented in Frank Herbert's *Dune* with the metaphorical consequences as *THE EMOTIONS ARE FLUIDS IN A CONTAINER* and its correspondences based on Z. Kövecses' analysis; the lack of emotions can be described as the empty container. Also, the change of the aggregate state of the substance to describe an emotion is shown. In addition to it, the container metaphors to verbalize emotion can be elaborated as *LIGHT*, *FIRE* and *PLANT*. The comparison of cognitive models is used to translate the fragments of the text that consist of lexical units that actualize emotion concepts. The result of the comparison shows that reproduction that preserves cognitive model is used in almost 80% of cases, while substitution and elimination in around 20%. This can be explained as a creative approach, and an attempt to convey the meaning of the original metaphor as clearly and adequately as possible. While revealing the challenges in rendering emotion concepts in Ukrainian translation, the paper sheds light on the complexities of intercultural communication through literature.

Key words: emotions, emotion concept, cognitive linguistics, conceptual metaphor, translation, Frank Herbert, "Dune".

Когнітивна лінгвістика вивчає структуру мови через когнітивні процеси, мислення й пізнавальну діяльність і досліджує це через мовні явища. Те, як функціонує людське пізнання, впливає на структуру людської мови, а мова впливає на людське пізнання. Мотиваційною основою свідомості й мислення людини можна назвати емоції. Однією з актуальних проблем когнітивної лінгвістики є вивчення емоцій у мові, текстах і комунікації.

Люди схильні до того, щоб концептуалізувати емоції, не лише власні, а й емоції інших, і в цьому пізнання є проміжною ланкою між мовою та емоціями. Але мовець може виражати власні емоції безпосередньо за допомо-

гою мови, і це спричиняє появу експресивної (також ще називають емоційної чи афективної) мови [1, с. 350].

Емоційні концепти є складниками емоційної концептосфери, яка утворюється від уявлення людини про її внутрішній світ. Емоційні концепти (далі – ЕК) – ментальні конструкти з етносемантичною специфікою, які актуалізуються в мові [2, с. 74]. Теорія концептуальної метафори дає можливість аналізувати ці складні конструкти, й одним зі способів вербалізації ЕК в англійській мові є концептуальна метафора *ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ*. Але чи завжди метафорична модель відтворюється під час перекладу українською – досі

залишається одним із актуальних питань сьогодення.

Питаннями вираження емоційних концептів у мові займалися лінгвісти різних шкіл. Теоретичну базу дослідження становлять наукові доробки З. Кевечеша, А. Вежбицької, Е. Фулена, А. Огаркової, К. Соріано, Дж. Лакоффа, М. Джонсона, Т. Крисанової, О. Борисова й інших.

Актуальність статті зумовлена зацікавленістю мовознавців вивченням емоцій, категоризації емоцій та особливостей їх відтворення під час перекладу. Концептуальні метафори дають можливість зрозуміти абстрактні поняття як емоції через конкретніші й зрозуміліші образи. Концептуальна метафора ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ – один із основних способів відображення емоцій. Аналіз відтворення метафоричної моделі в перекладі забезпечує розуміння можливих перекладацьких стратегій для відтворення лексики, яка актуалізує емоційний концепт. Під час перекладу концептуальні метафори, їх розуміння й підбір правильної лексики в цільовій мові уможливує збереження змісту та значення, що втрачається під час буквального перекладу.

Метою статті є опис різних емоційних концептів, вербалізація яких здійснюється через концептуальну метафору ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ; опис цієї концептуальної метафори за допомогою перехресного картування з наведеними ілюстративними фрагментами матеріалу дослідження, а саме оригіналу науково-фантастичного роману «Дюна» Френка Герберта та його українськомовного перекладу (перекладачі А. Пітик і К. Грицайчук); виявлення фактів збігу метафоричної моделі під час перекладу українською лексики, яка вербалізує емоційні концепти й представлена концептуальною метафорою ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ.

Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання:

1) текстовий аналіз з метою визначення фрагментів тексту, які містять лексику, що вербалізує емоційні концепти;

2) аналіз фрагментів тексту для визначення використання словесних метафор, із яких згодом виявляють концептуальні метафори для вербалізації емоційного концепту;

3) вибір варіантів, у яких емоційні концепти виражаються через концептуальну метафору ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ;

4) визначення емоційних концептів у фрагментах тексту за теорією природної семантичної метамови (прототипних сценаріїв) Анни Вежбицької та наданою класифікацією авторки [3; 4];

5) використання якісного методу для опису різних відповідників концептуальної метафори ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ;

6) застосування кількісного методу для аналізу метафоричної моделі в перекладі.

Об'єктом дослідження є емоційні концепти в контексті художнього перекладу літературних творів з англійської мови українською.

Предмет роботи становить опис концептуальної метафори ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ й аналіз метафоричної моделі в перекладі.

Серед базових понять і ключових термінів лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики можна назвати концепт, який включає не тільки поняття, а й увесь смисл слова: денотат і конотат. Це, зі свого боку, демонструє уявлення певної культури про явище, реалізоване в слові в усьому багатстві його асоціативних зв'язків. Концепт може бути вербалізований багатьма лексичними одиницями, відображаючи їх значення. Саме концепт уміщає культурний рівень кожної мовної особистості й реалізується не тільки в словах, а й у фразах, висловлюваннях, мовленні та текстах [5, с. 242].

Серед способів розуміння концептів (і не тільки в художній літературі) можна назвати переживання. Концепти можуть бути як названі безпосередньо, так і продемонстровані шляхом зображення, вираження чи опису, у тому числі художнього, або виражені приховано, коли вони дійсно «ширяють» над текстом чи дискурсом, стаючи очевидними через натяки, асоціації та назви інших споріднених концептів, які разом утворюють своєрідну ідеограму центрального текстового й/або художнього концепту [6, с. 57].

Як зауважує Анна Вежбицька, мова, а радше, її лексичні та граматичні ресурси, надають доступ до світу концептів, оскільки вони недоступні для безпосереднього вивчення. Якщо в мові немає слова, то це

ще не означає відсутність поняття, але наявність слова вказує на наявність поняття. Якщо якийсь поняття заслуговує на лексикалізацію в мові, то воно досить помітне в певному суспільстві. Якщо якого слова нема, то й поняття не є помітним у конкретному соціумі [7, с. 19].

Найбільш схематичну «народну теорію емоцій» (folk theory of emotions) на загальному рівні можна подати так: «причина емоції → емоція → (контроль емоції) → втрата контролю → поведінкова реакція» [8, с. 58].

Ми маємо досить загальні уявлення про те, що таке емоції. Вони виникають через певні причини. Емоції, які ми відчуваємо, викликають відповідні реакції. Реакції на певні причини загалом зумовлені соціальними обмеженнями стосовно того, які з реакцій можуть бути соціально прийнятними. Суспільство може нав'язувати різні набори механізмів контролю над емоціями [9, с. 22].

Як зазначає Олексій Борисов, свідомість людини створює відсутній у фізичній формі денотат (емоцію), коли називає певну емоцію. Внутрішні й зовнішні психофізіологічні та фізичні відчуття, на які онтологічно спирається людина, уможливають концептуалізацію емоцій. Отримана сенсорна інформація вказує на існування такого феномена свідомості. Структура концепту, яка накопичує знання про емоцію, також містить інформацію про емоцію, що є завжди предметною, і причину емоції, яка може фіксуватися у візуальному образі об'єкта (у найпростішому випадку) або в узагальненому понятті про природу причинного стимулу емоції (у найскладнішому випадку) [10, с. 57].

Вербалізований ЕК, який є складним динамічним структурно-смісловий конструктом людської свідомості, зберігає переживання етнокультурного, соціокультурного й індивідуального характеру мовця про конкретні сторони емоційного життя людини, відображаючись у семантичному просторі мови [11].

Відповідно до визначення А. Вежбицької, дефініція ЕК набуває форми певних прототипів або сценаріїв, сформульованих у термінах думок, бажань і почуттів. Однак ці сценарії можна розглядати як формули, що суворо визначають необхідні й достатні умови (для емоційних концептів, а не самих емоцій) і не підтримують ідею про те, що межі між ЕК є нечіткими. Використовуючи невелику кіль-

кість універсальних семантичних примітивів (які створені авторкою та її колегами після 20 років емпіричних досліджень), можемо побачити, що навіть уявні синоніми, такі як 'sad'/сумний та 'unhappy'/нещасливий утілюють різну й повністю визначену концептуальну структуру [3, с. 539].

Передусім необхідно розрізняти *експресивні* й *описові* емоційні слова (або терміни чи вирази). Певні емоційні слова можуть *виражати* емоції. Приклади включають слова shit! (коли людина злиться), wow! (коли людина відчуває натхнення або чимось вражена), yuk! (коли їй гидко) тощо. Ще й досі немає визначеності щодо того, чи всі емоції можна виразити таким чином. Інші емоційні слова можуть *описувати* емоції, які вони означають або «про які вони». Так використовуються слова 'anger' та 'angry', 'joy' й 'happy', 'sadness' і 'depressed'. Також терміни, які описують емоції, можуть «виражати» їх. Наприклад, 'I love you!', де слово 'love' використовується як для опису, так і для вираження почуття кохання [8, с. 2].

Адекватна методика дає змогу проникнути в прихований сенс. Нею може бути теорія природної семантичної метамови та культурних сценаріїв, які є її частиною. Головний висновок полягає в тому, що всі мови справді мають спільне ядро як у їхньому лексичному репертуарі, так і в їхній граматиці, і це спільне ядро може бути використане як основа для недовільної та неетноцентричної метамови для опису мов і вивчення людського пізнання й емоцій [4, с. 36].

Семантико-прагматичний підхід, запропонований А. Вежбицькою, ґрунтується на семантичних примітивах, які можуть бути перекладені будь-якою мовою, вони не мають визначення та можуть виражатися словами 'feel'/відчувати, 'want'/хотіти, 'happen'/ставатися [3]. Учені моделюють ЕК на основі конкретних сценаріїв, які є універсальними для більшості культур. Поняття 'sad'/сумний в англійській мові можна пояснити так: sad/сумний (наприклад, X відчуває себе сумним); X щось відчуває; іноді людина думає приблизно так: сталося щось погане; я б хотів: це не сталося [тобто я б хотів, щоб цього не сталося]; якби я міг, я б хотів щось зробити через це; я нічого не можу зробити; через це ця людина відчуває щось погане; X почуватися так [3, с. 558]. Визначення кожного ЕК

в дослідженні відбувається через виявлення прототипних сценаріїв, описаних у роботах А. Вежбицької [3; 4].

Лакофф і Джонсон (1980) та Кевечеш (2002) «революціонізували» наше уявлення про метафору. На основі мовних даних вони показали, що метафора – це не просто мовний засіб, який використовують поети, щоб прикрасити свою мову, метафора – це питання мови, думки та дії. Вона формує наші дії й думки. Для них метафора – це концептуальне перехресне картування вихідного домену (концептуальний корелят) на цільовий домен (концептуальний референт), де елементи концептуального референта відповідають елементам концептуального корелята. Ці когнітивні відповідності дають змогу нам думати про референт у термінах корелята [12; 13; 14, с. 133].

Відповідно до теорії концептуальної метафори, концептуальні метафори поділяються на три основні категорії: структурні, орієнтаційні й онтологічні. Концептуальна метафора **ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ** підпадає під категорію онтологічних метафор. Вони допомагають описувати абстрактні поняття за допомогою конкретних (наприклад, **ДУША Є КРИХКИМ ОБ'ЄКТОМ**). Онтологічні метафори використовуються для найменування, кількісної оцінки, визначення аспектів, причин, цілей і мотивації, щоб зрозуміти події та стани [12, с. 25–32].

Ми концептуалізуємо ці метафори й розуміємо абстрактні поняття в термінах об'єктів і речовин. Отже, нематеріальні й абстрактні поняття, до яких належать емоції, стани, ідеї, психічна діяльність і час, можуть концептуалізуватися в термінах конкретних матеріальних об'єктів і речовин [14, с. 134].

Мовознавці, які працюють у галузі когнітивної лінгвістики, стверджують, що люди здатні розуміти різні людські переживання, емоції та думки в межах загальноприйнятих механізмів, і це можна пояснити універсальністю метафор. Метафори для вираження емоцій мають тенденцію до того, щоб бути універсальними й поширюватися в неспоріднених мовах, оскільки вони супроводжуються спільними для всіх людей фізіологічними й тілесними ефектами. Наприклад, незалежно від культури й індивідуальних характеристик, люди червоніють, відчуваючи гнів [14, с. 135].

Метафоричне представлення базується як на універсальному людському досвіді, так і на більш конкретних соціальних конструктах. Загальнолюдські тілесні переживання все ще вважаються «матрицею» досвіду для концептуалізації емоцій, однак роль культури у фільтрації, обмеженні та збагаченні цих схем легше визнається, тому універсальні метафори, основані на лексиці, яка описує тіло, мають певну якісну відмінність. Культура відіграє визначальну роль під час формування складніших концептуальних метафор, що утворюються на основі базових «первинних» [15, с. 152].

Перед тим, як перейти до концептуальної метафори, яка стосується **КОНТЕЙНЕРА** для емоцій, необхідно з'ясувати, що мали на увазі під цією метафорою Лакофф і Джонсон (1980). Вони стверджують, що наша концептуальна система нав'язує структуру контейнера багатьом різноманітним речам, які в реальності не є контейнерами. Концепція контейнера має чітку структуру, і це допомагає зрозуміти ті концепти, які не мають чіткої структури [16, с. 145].

Оскільки людина відділена від навколишнього середовища шкірою, то вона свій організм сприймає як контейнер, обмежений поверхнею тіла й орієнтацією «всередині-назовні». Цю орієнтацію людина проєктує на інші фізичні об'єкти, обмежені поверхнею. Кімнати й будинки – очевидні контейнери, і заходити «в кімнату» означає заходити в (тривимірний) контейнер. Прийменник «в» указує на розташування в межах контейнера [12, с. 29].

ЕМОЦІЯ Є РІДИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ – мабуть, найзагальніша концептуальна метафора для вираження емоцій. Це тому, що вона стосується найбільшої кількості різних емоцій. Ті знання та конкретні образи, які ми маємо про контейнери з рідинами в них, впливають на приклади, що відповідають тим чи іншим емоціям [16, с. 146].

Доказів утіленого погляду культурного прототипу багато в теорії концептуальної метафори. Наприклад, метафора, яка вважається універсальною, – **ГНІВ Є РІДИНОЮ ПІД ТИСКОМ У КОНТЕЙНЕРІ ТІЛА**, реалізована в китайській мові як **ГНІВ Є ГАЗОМ ПІД ТИСКОМ (ЦИ) У КОНТЕЙНЕРІ ТІЛА**. Це можна пояснити, беручи до уваги культурне значення «ци» в Китаї [17].

Корпусне дослідження лексеми ANGER/ГНІВ виявило, що його локалізують або в тілі (чи всередині людини взагалі), або в більш конкретних місцях, поміщаючи ANGER/ГНІВ у конкретні частини тіла або органи. Серед останніх сім типів контейнерів повторювалися в усіх трьох досліджуваних мовах: ОЧІ, ГОЛОС, ОБЛИЧЧЯ, СЕРЦЕ, ДУША, ГРУДИ й ГОЛОВА. [15, с. 57]. Ці контейнери можуть бути вмістилищами для вираження не тільки гніву, а й інших емоцій.

Мабуть, найзагальнішою метафорою для сфери емоцій є метафора, згідно з якою емоції є РІДИНАМИ В КОНТЕЙНЕРІ [16, с. 146]. Саме цю концептуальну метафору можна вважати найбільш універсальною для вираження емоції. Наприклад: *'For a heartbeat, fear pulsed through her palm'* [18] ЕК FEAR. *'Yueh had filled him with a sense of foreboding'* [18] ЕК ANXIETY. «До обличчя Пола припливла кров, і він подумки подякував темряві» [19]. ЕК SHAME «Сльози текли по її щоках, і Джессіка відчула хвилю смутку, яка линула від доньки» [19] ЕК SADNESS.

КОЛИ ЕМОЦІЯ СТАЄ ІНТЕНСИВНІШОЮ, КОНТЕЙНЕР СТАЄ БІЛЬШИМ [16, с. 147]. *'Halleck's eyes went wide in mock surprise'* [18] ЕК SURPRISE. *'Then he saw the faces beyond the groping hands — the eyes wide and wondering'* [18] – «Але тоді хлопець побачив обличчя, широкі від здивування очі» [19] ЕК SURPRISE.

КОЛИ ЕМОЦІЯ СТАЄ ІНТЕНСИВНІШОЮ, РІДИНА ВИХОДИТЬ ІЗ КОНТЕЙНЕРА [16, с. 147]: *'The Baron could not keep the sly tone of admiration out of his voice'* [18] ЕК JOY.

ЕМОЦІЇ – ТЕПЛО РІДИНИ В КОНТЕЙНЕРІ [16, с. 148]: *'His mind seethed with resentment'* [18] – «Обурення зануртувало в його свідомості» [19] ЕК INDIGNATION. Відсутність емоцій відповідає відсутності тепла [16, с. 149]: *Now, Feyd-Rautha had a clear view of the gladiator's eyes, saw the cold ferocity of despair in them'* [18] – «Тепер Фейд-Раута чітко бачив гладіаторові очі, бачив у них холодну жорстокість відчаю» [19] ЕК DESPAIR.

КОЛИ ЕМОЦІЯ СТАЄ ЗНАДТО ІНТЕНСИВНОЮ, КОНТЕЙНЕР ВИБУХАЄ [16, с. 149]: *'He broke off as the speaker erupted with an angry voice'* [18] – «Він замовк, коли динамік вибухнув злим голосом:...» [19] ЕК

ANGER. *'Paul felt a burst of anger.'* [18] ЕК ANGER.

ЕМОЦІЯ МОЖЕ БУТИ ПІД КОНТРОЛЕМ [16, с. 150]: *'Slowly, speaking in a slow voice to contain his anger'* [18] ЕК ANGER.

Також речовина в контейнері для вираження емоцій може бути твердою. ТВЕРДА РЕЧОВИНА: *'Fear sat like a stone in his stomach until he could hardly bear the thought of eating'* [18] – «Страх каменем лежав у нього в животі, проте Барон щосили намагався відігнати думки про їжу» [19] ЕК FEAR.

Оскільки емоції представляють як речовини, то це відображено в законах переходу з одного агрегатного стану в інший. У цьому прикладі тверда речовина перетворилася на рідину, «розтанула» (melted): *'Hardness melted from her as she saw Paul'* [18] ЕК RELIEF. До речі, в українськомовному перекладі це речення відтворено інакше: «Коли жінка побачила Пола, то розслабилася» [19], без збереження концептуальної метафори.

Коли людина не відчуває емоцій, то вона може вербалізувати це так: *'His father's words carried futility, a sense of fatalism that left the boy with an empty feeling in his chest'* [18]; *'Paul heard his mother's grief and felt the emptiness within himself'* [18]; «Боятися варто людину без емоцій» [19]; «Він почувався спустошеним – оболонка без емоцій» [19].

Наступний спосіб – це відображення емоцій як ОБ'ЄКТА, ЯКИЙ ВИДІЛЯЄ СВІТЛО. *'A grin flashed across Piter's face'* [18] ЕК PLEASED; *'...saw a faint trembling at the corners of Leto's mouth, noted the dark flush of anger on his cheeks'* [18] ЕК ANGER; «Боїшся, що я претендуватиму на твої пост? Він поглянув на неї – старечі очі спалахнули» [19] ЕК ANGER. «Хочеш зібрати старшин? – запитав Стілгар. У юнаків із заgonу зблиснули очі» [19] ЕК EXCITEMENT.

Емоцію можна відобразити як вогонь, який горить у контейнері. ЕМОЦІЯ Є ВОГНЕМ У КОНТЕЙНЕРІ: *'Something burned in his eyes. There was pain in him — like a blister...'* [18] – «Щось некло йому очі. У ньому, неначе нарив, жив біль...» [19] ЕК SORROW. *'Excitement kindled in him'* [18] ЕК EXCITEMENT.

Більше того, можливе вираження через метафору рослини ЕМОЦІЯ Є РОСЛИНОЮ.

Нарощування цієї метафори може бути ЕМОЦІЯ Є ЗЕРНОМ: *'I've planted fear in Jamis' mind'* [18] – «*Я посіяла страх у свідомості Джаміса*» [19] ЕК FEAR. Зерно проросло й перетворилося на рослину: *'Now the fear I planted in him has come to bloom'* [18] – «*Ось тепер страх, що я посіяла в ньому, розквітнув*» [19] ЕК FEAR.

Наступний крок полягає в порівнянні когнітивних моделей під час перекладу й може бути *реконструкцією* метафоричної моделі (оригінал і переклад відтворюються тією самою когнітивною моделлю або її специфікацією), *заміною* метафоричної моделі (оригінальна метафорична модель замінюється іншою метафоричною моделлю в перекладі) або *вилученням* метафоричної моделі (оригінальна метафорична модель утрачена в перекладі) [20, с. 194].

Виявлено 146 фрагментів в оригінальному тексті, у яких емоційні концепти представлені концептуальною метафорою ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ.

Серед них *реконструкція* метафоричної моделі реалізована в 114 фрагментах тексту (78,1%): *'...and for the first time there was fear in his voice'* [18] – «*...і вперше за всю розмову в його голосі лунав страх*» [19] ЕК FEAR; *'... and his voice held a note of sadness'* [18] – «*...і в його голосі прозвучала нотка суму*» [19] ЕК SADNESS.

Заміна метафоричної моделі використана в 17 фрагментах тексту (11,6%). *'In spite of a surge of anger...'* [18] *'Попри напад гніву, ...'* [19] ЕК ANGER. В оригіналі слово surge має таке значення: «Якщо ви відчуваєте сплеск певної емоції або почуття, ви відчуваєте це раптово й сильно» [21], тобто задіяна концептуальна метафора ЕМОЦІЯ Є РІДИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ, тоді як у перекладі застосована концептуальна метафора ЕМОЦІЯ Є СУПРОТИВНИКОМ. *'The Sardaukar's eyes, Paul noted, carried a glazed expression of shock'* [18] – «*Очі сардаукара затуманулися від шоку*» [19] ЕК SHOCK. У перекладі це відтворено як концептуальна метафора ШОК Є ЯВИЩЕМ ПРИРОДИ.

Вилучення метафоричної моделі можна помітити в 15 фрагментах тексту (10,3%): *'The thought was a chuckle in his mind'* [18] – «*Від цієї думки Барон змикнув*» [19] ЕК PLEASED; *'And she found in herself a sense of pity for Jamis'* [18] – «*І тоді вона збагнула,*

що їй навіть шкода Джаміса» [19] ЕК PITY.

Отже, розуміння емоційних концептів, які відображають культурні, соціальні й індивідуальні особливості мовця, дає можливість краще осягнути те, як люди виражають емоції в різноманітних культурах. Також це сприяє кращому розумінню того, як представники різних культур висловлюють, сприймають і пояснюють емоції. У художній літературі емоційні концепти є чинником, що викликає особливі емоційні реакції, які впливають на ставлення до ситуації, переконання та поведінку читача. Крім того, за допомогою мовних засобів, які актуалізують емоційні концепти, можна передати почуття й емоції героїв твору, забезпечити зв'язок автора з аудиторією. Природна семантична метамова та когнітивний сценарій для визначення емоційних концептів, запропоновані А. Вежицькою, дають можливість найкращим чином виявити емоційні концепти.

У статті наведено емоційні концепти, які визначені на основі англomовного тексту. Концептуальні метафори дають змогу зрозуміти такі абстрактні речі, як емоції, через більш конкретні й зрозумілі образи. Концептуальна метафора ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ є досить універсальним способом відображення емоцій, а перехресне картування дає можливість подивитися на особливості корелята, що проєктуються на характеристики референта. Розуміння концептуальних метафор під час перекладу та підбір правильної лексики в цільовій мові уможливають збереження змісту й значення, які можуть бути викривлені під час буквального перекладу. Деякі метафори іноді здаються незрозумілими для цільової аудиторії, аби уникнути калькування мовою, якою перекладають, перекладачеві варто зрозуміти концептуальні метафори. В українськомовному перекладі роману Френка Герберта «Дюна» в більшості випадків концептуальна метафора ЕМОЦІЯ Є РЕЧОВИНОЮ В КОНТЕЙНЕРІ реконструюється під час перекладу, тоді як у решті перекладених фрагментів використовується заміна й вилучення метафоричної моделі, що можна пояснити як і творчим підходом, так і спробою максимально зрозуміло й адекватно передати зміст оригінальної метафори.

Серед перспектив подальших розробок вираження емоцій в англомовних творах у цьому напрямі можна відзначити дослідження інших концептуальних метафор для і відповідних українськомовних перекладах та опису стратегій їх відтворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Foolen A. The Relevance of Emotion for Language and Linguistics. *John Benjamins Publishing Company*. 2012. P. 347–368.
2. Крисанова Т. Емоційний концепт: лінгвістичні підходи до вивчення. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]*. 2013. № 33. С. 74–75.
3. Wierzbicka A. Defining Emotion Concepts. *Cognitive Science*. 1992. № 16. P. 539–581.
4. Wierzbicka A. *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Paris : Cambridge University Press, 1999. 349 p.
5. Чернова А. Лексичні засоби вираження емоційних концептів у сучасному іспанському художньому дискурсі. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2014. № 33. С. 241–251.
6. Воробйова О. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2011. Т. 14. № 2. С. 53–64.
7. Wierzbicka A. Everyday conceptions of emotion: A semantic perspective. *Everyday Conceptions of Emotion: An Introduction to the Psychology, Anthropology and Linguistics of Emotion*. 1995. P. 17–47.
8. Kövecses Z. *Metaphor and emotion*. New York and Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 224 p.
9. Kövecses Z. Conceptualizing emotions. A revised cognitive linguistic perspective. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*. 2014. Vol. 50. № 1. P. 15–28.
10. Борисов О. Мовна концептуалізація емоцій (на матеріалі сучасних англомовних лексикографічних джерел). *Культура народів Причорномор'я*. 2007. Т. 1. № 110. С. 57–59.
11. Борисов О. Мовні засоби вираження емоційного концепту страх: лінгвокогнітивний аспект. *Донецьк*, 2005. 262 с.
12. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago and London : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
13. Kövecses Z. *Metaphor: A practical introduction*. Oxford : Oxford University Press, 2002.
14. Hamdi S. A Cognitive Study of Happiness Metaphors in English, Tunisian Arabic and Spanish. *Arab World English Journal (AWEJ)*. 2015. Vol. 6. № 1. P. 132–143.
15. Ogarkova A., Soriano C. Emotion and the body: A corpus-based investigation of metaphorical containers of anger across languages. *International Journal of Cognitive Linguistics*. 2014. Vol. 5. № 2. P. 146–179.
16. Kövecses Z. *Emotion Concepts*. New York : Springer-Verlag, 1990. 242 p.
17. Yu Ning. *The contemporary theory of metaphor in Chinese: A perspective from Chinese*. Amsterdam : John Benjamins, 1998.
18. Herbert F. Dune. London : Hodder & Stoughton, 2015. 592 p.
19. Герберт Ф. Дюна / пер. з англ. А. Пітик, К. Грицайчук. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 656 с.
20. Kovalenko L., Martynyuk A. English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced Education*. 2018. № 10. P. 190–197
21. Collins Dictionary. (н.д.). Surge. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/surge>.

REFERENCES

1. Foolen, A. (2012). The Relevance of Emotion for Language and Linguistics. *John Benjamins Publishing Company*, 347–368 [in English].
2. Krysanova, T. (2013). Emotsiinyi kontsept: lnhvistychni pidkhody do vyvchennia [Emotional concept: linguistic approaches to study]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia]*, (33), 74–75 [in Ukrainian].
3. Wierzbicka, A. (1992). Defining Emotion Concepts. *Cognitive Science*, 16(4), 539–581 [in English].
4. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge University Press [in English].
5. Chernova, A. (2014). Leksychni zasoby vyrazhennia emotsiinykh kontseptiv u suchasnomu ispanskomu khudozhnomu dyskursi [Lexical means of expressing emotional concepts in modern Spanish artistic discourse]. *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu*, (33), 241–251 [in Ukrainian].
6. Vorobyova, O. (2011). Kontseptolohiia v Ukraini: zdobutky, problemy, prorakhunky [Conceptology in Ukraine: achievements, problems, miscalculations]. *Visnyk KNLU. Ser. Filolohiia.*, 14(2), 53–64 [in Ukrainian].

7. Wierzbicka, A. (1995). Everyday conceptions of emotion: A semantic perspective. In *Everyday Conceptions of Emotion: An Introduction to the Psychology, Anthropology and Linguistics of Emotion* (p. 17–47). Springer-Science+Business Media, B.Y. [in English].
8. Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and emotion*. Cambridge University Press. [in English].
9. Kövecses, Z. (2014). Conceptualizing emotions. A revised cognitive linguistic perspective. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*, 50 (1). [in English].
10. Borysov, O. (2007). Movna kontseptualizatsiia emotsii (na materiali suchasnykh anhlovnykh leksykohrafichnykh dzherel) [Linguistic conceptualization of emotions (on the material of modern English-language lexicographic sources)]. *Kultura narodov Prychernomoria.*, 1 (110), 57–59 [in Ukrainian].
11. Borysov, O. (2005). Movni zasoby vyrazhennia emotsiinoho kontseptu strakh: linhvokohnityvnyi aspekt [Linguistic means of expressing the emotional concept of fear: the linguistic-cognitive aspect]. Donetsk, 262 p. [in Ukrainian].
12. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press [in English].
13. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford University Press [in English].
14. Hamdi, S. (2015). A Cognitive Study of Happiness Metaphors in English, Tunisian Arabic and Spanish. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 6 (1), 132–143 [in English].
15. Ogarkova, A., & Soriano, C. (2014). Emotion and the body: A corpus-based investigation of metaphorical containers of anger across languages. *International Journal of Cognitive Linguistics*, 5 (2), 146–179 [in English].
16. Kövecses, Z. (1990). *Emotion Concepts*. Springer-Verlag [in English].
17. Yu, Ning (1998). *The contemporary theory of metaphor in Chinese: A perspective from Chinese*. John Benjamins [in English].
18. Herbert, F. (2015). *Dune*. Hodder & Stoughton [in English].
19. Herbert, F. (2017). *Diuna* (A. Pityk & K. Hrytsaichuk, Trans.). Klub Simeinoho Dozvillia [in Ukrainian].
20. Kovalenko, L., & Martynyuk, A. (2018). English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced Education*, (10), 190–197 [in English].
21. Collins Dictionary. (n.d.). Surge. In Collins English Dictionary. Retrieved June 27, 2024, from <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/surge> [in English].